

INGLIZ VA O‘ZBEK NASRIDA ARXETIP OBRAZLARINING QIYOSIY TAHLILI (E. TOMSON VA T. MUROD ASARLARI MISOLIDA)

Nazarova Lobar Maxmataminovna
Termiz davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: lobarnazarova195@icloud.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21932395>

Annotatsiya: Maqolada Ernest Seton-Tompson va To‘g‘ay Murod asarlaridagi arxetipik obrazlar qiyosiy tahlil qilinadi. Karl Gustav Yung nazariyasi asosida donishmand chol, ona, qahramon va hayvoniy arxetiplarning badiiy talqini o‘rganiladi. Ingliz va o‘zbek adabiy an‘analarida arxetipik obrazlarning ifodalanishidagi o‘xshashlik va farqli jihatlar, ularning milliy-madaniy xususiyatlar vositasida o‘zgarishi hamda estetik-falsafiy funksiyalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: arxetip obraz, Ernest Seton-Tompson, To‘g‘ay Murod, qiyosiy adabiyotshunoslik, Yung nazariyasi.

Аннотация: В статье проводится сравнительный анализ архетипических образов в произведениях Эрнеста Сетон-Томпсона и Тогая Мурада. На основе теории Карла Густава Юнга исследуется художественная интерпретация таких универсальных образов, как мудрый старец, мать, герой и животные архетипы. Освещаются сходства и различия в выражении архетипических образов в английской и узбекской литературных традициях, их трансформация посредством национально-культурных особенностей, а также их эстетические и философские функции.

Ключевые слова: архетипический образ, Эрнест Сетон-Томпсон, Тогай Мурад, сравнительное литературоведение, теория Юнга.

Abstract: The article provides a comparative analysis of archetypal images in the works of Ernest Seton-Thompson and Togay Murod. Based on Carl Gustav Jung’s theory, the artistic interpretation of universal images such as the wise old man, mother, hero, and animal archetypes is examined. The similarities and differences in the expression of archetypal images in English and Uzbek literary traditions, their transformation through national-cultural characteristics, as well as their aesthetic and philosophical functions are highlighted.

Keywords: archetypal image, Ernest Seton-Thompson, Togay Murod, comparative literary studies, Jung’s theory.

Arxetip tushunchasi adabiyotshunoslikda markaziy o‘rinlardan birini egallab, turli madaniyatlar va davrlar adabiyotida takrorlanuvchi universal obrazlar, motivlar va syujetlarni tushunishga imkon beradi. Shveytsariyalik psixolog Karl Gustav Yung ta’rifiga ko‘ra, arxetiplar “kollektiv ongsizlik”ning universal tuzilmalari bo‘lib, ular insoniyatning umumiy tajribasini aks ettiradi [1]. Adabiyotda arxetipik obrazlar avloddan-avlodga o‘tib, milliy-madaniy xususiyatlarga mos ravishda o‘zgaradi va yangi mazmun kasb etadi. Zamonaviy adabiyotshunoslikda arxetipik tahlil nafaqat Yung nazariyasi, balki uning izdoshlari - Nortrop Fray va boshqa olimlarning ishlari asosida rivojlanib, turli milliy adabiyotlarni qiyosiy o‘rganishning muhim metodiga aylangan.

Ernest Seton-Tompson (1860-1946) - ingliz-kanada yozuvchisi, hayvonot dunyosi haqidagi hikoyalar muallifi sifatida jahon adabiyotida tanilgan. Uning asarlari hayvonlar hayotini chuqur psixologik tahlil qilishi, hayvon obrazlarining ramziy-ma’naviy yuklamaga ega bo‘lishi bilan ajralib turadi. To‘g‘ay Murod (1948-2003) - o‘zbek nasrining yirik vakili bo‘lib, “Otamdan qolgan dalalar”, “Ot kishnagan oqshom” kabi asarlari milliy-falsafiy chuqurligi bilan mashhur. To‘g‘ay Murod Ernest Seton-Tompson asarlarini o‘zbek tiliga tarjima qilganligi alohida ahamiyatga ega bo‘lib, bu ikki adabiy an‘ana o‘rtasidagi badiiy-estetik aloqani mustahkamlagan [2].

Seton-Tompson asarlarida tabiat va hayvonot dunyosi tasviri markaziy o‘rin tutadi. Uning hayvon qahramonlari - bo‘rilar, ayiqlar, qushlar - nafaqat biologik xususiyatlari, balki psixologik kechinmalari bilan tasvirlanadi. “Lobo - qirol bo‘ri” hikoyasida bo‘ri obrazi erkinlik va mustaqillik ramzi sifatida talqin etiladi, “Silverspot - qarg‘a” hikoyasida esa qarg‘a donolik ramzi sifatida gavdalanadi. Seton-Tompson asarlari “ma’jozlarga asoslangan, teran insoniy tuyg‘ularni tarannum etsa-da, ularda obrazlarning ruhiy kechinmalari alohida tasvir yo‘siniga ega” [3].

To‘g‘ay Murod asarlarida arxetipik obrazlar milliy-madaniy kontekstda talqin etiladi. “Ot kishnagan oqshom” qissasida ot obrazi nafaqat bosh mavzu, balki “milliy ong, tarixiy xotira va insoniyat ruhiyatining

chuqur qatlamlarini yorituvchi ramziy vosita darajasiga ko‘tarilgan” [4]. Qissadagi Ziyodulla chavandoz obrazi “halollik va mardlikni tarannum etadi” [4]. Tadqiqotchi Muminova (2023) ta’kidlaganidek, “Tog‘ay Murodning barcha qissalarida folklordan foydalanish, uning materiallarini qayta ishlash yozuvchining ijodiy uslubini belgilovchi bir omil sifatida ko‘zga tashlanadi” [4].

To‘g‘ay Murodning Seton-Tompson ijodiga bergan bahosi alohida e’tiborga loyiq: “Seton-Tompson: jonivorlarga toza ko‘ngil, toza ko‘z bilan qaradi. Jonivorlardan o‘zining qing‘ir, falsafiy fikrlarini aytish uchun foydalanmadi. Jonivorlarning ichki dunyosini halol, xolisona ochib berdi. Hayotga jonivorlar ko‘zi bilan boqdi” [4]. Bu fikrlar ikki yozuvchi o‘rtasidagi badiiy uslubi yaqinlikni ko‘rsatadi.

Seton-Tompson va Tog‘ay Murod asarlaridagi arxetipik obrazlarni qiyosiy tahlil qilish quyidagi o‘xshashlik va farqli jihatlarni aniqlash imkonini beradi.

O‘xshashliklar jihatidan, ikkala muallif ham tabiat va hayvonot dunyosiga alohida e’tibor qaratib, ular orqali universal insoniy qadriyatlarni aks ettiradi. Tabiat ular asarlarida nafaqat badiiy fon, balki qahramonlar taqdiri va ruhiy holatini shakllantiruvchi faol tuzilma sifatida namoyon bo‘ladi. Ikkala yozuvchi ham qahramonlarning psixologik dunyosiga chuqur kirib boradi, ularning ichki kechinmalari, ruhiy iztiroblari va ma’naviy izlanishlarini badiiy tahlil qiladi. Bu jihat ularni nafaqat tabiat va hayvonot tasviri, balki inson ruhiyati bilan bog‘liq chuqur falsafiy masalalarni ko‘tarishga undaydi. Shuningdek, ikkala asarda ham arxetipik obrazlar falsafiy-estetik yuklamaga ega bo‘lib, ular oddiy syujet vositasi emas, balki asarning g‘oyaviy-mazmuniy poydevorini tashkil etadi. Seton-Tompson va Tog‘ay Murod o‘z arxetiplari orqali hayot va o‘lim, erkinlik va qullik, sadoqat va xiyonat kabi abadiy falsafiy mavzularni ko‘tarib chiqadi.

Farqli jihatlar esa ularning badiiy uslubi va dunyoqarashidagi o‘ziga xosliklarni ko‘rsatadi. Seton-Tompson asarlarida hayvonlar arxetipi biologik va psixologik tahlilga asoslangan bo‘lib, u hayvonlarning tabiiy hayotini, instinktlarini, omon qolish kurashini ilmiy aniqlik va psixologik chuqurlik bilan tasvirlaydi. Uning hayvon qahramonlari o‘zlarining biologik tabiatiga sodiq holda harakat qiladi, biroq shu bilan birga ular insoniy fazilatlar - jasorat, aql-zakovat, sadoqat kabi xususiyatlar bilan ham tasvirlanadi. Tog‘ay Murod asarlarida esa hayvon obrazi falsafiy-ramziy xususiyatga ega bo‘lib, u ko‘proq milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va ma’naviy tushunchalarni ifodalash vositasi sifatida xizmat qiladi. Seton-Tompson arxetiplari universal xarakterga ega bo‘lib, ular milliy chegaralardan tashqariga chiqib, butun insoniyatga xos tushunchalarni aks ettirsa, Tog‘ay Murod asarlarida bu arxetiplar milliy-madaniy kontekstda talqin etiladi, ya’ni ular o‘zbek xalqining mentaliteti, an’analari va dunyoqarashi bilan uyg‘unlashgan holda tasvirlanadi. Tog‘ay Murod asarlarida ona, donishmand chol kabi an’anaviy arxetiplar markaziy o‘rin tutib, ular milliy xarakter va qadriyatlarning timsoli sifatida gavdalansa, Seton-Tompson asarlarida hayvoniy arxetiplar, ya’ni bo‘ri, qarg‘a, ayiq, kiyik kabi obrazlar ustunlik qilib, ular orqali muallif tabiat qonunlari va insoniyatning universal psixologik to‘qnashuvlarini aks ettiradi[2].

Shuningdek, Seton-Tompson asarlarida arxetipik obrazlar ko‘proq realistik va naturalistik uslubda, hayvonlarning haqiqiy hayotiy tajribalari asosida yaratilgan bo‘lsa, Tog‘ay Murod asarlarida ular ko‘proq poetik, ramziy va falsafiy xususiyat kasb etadi. Seton-Tompson asarlaridagi hayvon qahramonlari o‘z muhti va tabiiy qonuniyatlar doirasida harakat qiladi, ularning taqdiri ko‘pincha tabiiy tanlanish va omon qolish qonuniyatlari bilan belgilanadi. Tog‘ay Murod asarlarida esa hayvon obrazi, xususan ot obrazi, inson taqdiri, vatanparvarlik, erkinlik va milliy g‘urur kabi tushunchalar bilan bog‘lanib, ramziy ma’no kasb etadi. Bu farqli jihatlar ikki muallifning badiiy metodlari va estetik tamoyillaridagi tafovutni, shuningdek, ingliz va o‘zbek adabiy an’analarining o‘ziga xos xususiyatlarini namoyon qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Seton-Tompson va To‘g‘ay Murod asarlaridagi arxetipik obrazlar turli milliy adabiyotlarda o‘ziga xos tarzda talqin etilsa-da, ularning asosiy funksiyalari - inson tabiatining universal tomonlarini aks ettirish, axloqiy-falsafiy masalalarni qo‘yish va badiiy-estetik ta’sir kuchini oshirish - o‘xshashligicha qoladi. To‘g‘ay Murodning Seton-Tompson asarlarini tarjima qilganligi ikki adabiy an’ana o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni kuchaytirib, arxetipik obrazlarning madaniyatlararo translyatsiyasiga xizmat qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jung C. G. The archetypes and the collective unconscious (R. F. C. Hull, Trans.). Princeton University Press. 1959.
2. Buronova D. B. Comparative methodological approach of translation. Sayhun ilmiy axborotnomasi, (3), 2023. – P. 103-107.
3. Oqmatova M. Semantic features of phraseological units (in the example of Togay Murad’s translation). O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlar. 2024.

4. Bolikulova M. A. qizi, & Pardayeva I. M. Tog‘ay Murod ijodida ot tasviri. Ustozlar ilmiy jurnali. 2025.
5. Muminova F. J. Tog‘ay Murod qissalarida folklor an‘analari. “Involta” Innovation Scientific Journal, 2(3), 2023. – B.90-93.
6. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Adabiyot (o‘qish) darsligi, 6-sinf. – Toshkent, 2023.